

RAQAMLI FUQAROLIK VA UNING SIYOSIY QARORLAR QABUL QILISHDAGI O'RNI: AQSH VA O'ZBEKISTON TAJRIBASI TAQQOSLANISHI

O'ktamova Kumush O'ktamovna

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti magistranti

+998974078777

Kirish

XXI asr insoniyat tarixida tub burilishlar davri bo'ldi. Rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlar taraqqiyotida yangi paradigma – axborot jamiyati tushunchasi shakllandi. Bu atama jamiyat hayotida axborot va bilimning iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy resurs sifatida ustuvor o'ringa chiqishini bildiradi. Shuningdek, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining keskin rivojlanishi jamiyatning barcha sohalariga chuqur kirib bordi.

Asosiy qism

XXI asrga kelib, insoniyat hayotida raqamli texnologiyalar tobora keng qamrovli jarayonga aylandi. Internet, mobil aloqa vositalari va ijtimoiy tarmoqlarning rivojlanishi jamiyatning siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy hayotini tubdan o'zgartirdi. Aynan shu jarayonlar natijasida “raqamli fuqarolik” tushunchasi ilmiy va amaliy muomalaga kirib keldi. Raqamli fuqarolik deganda fuqarolarning raqamli texnologiyalar orqali davlat va jamiyat hayotida faol ishtirok etishi, o'z fikr va takliflarini bildirish, shuningdek, davlat faoliyati ustidan bevosita nazorat qilish imkoniyati tushuniladi. Bu tushuncha klassik fuqarolik institutlarining zamonaviy shakllarda rivojlanishi natijasida yuzaga kelgan bo'lib, u demokratiya tamoyillarini yanada mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

Axborot jamiyati davrida fuqarolik ishtirokining yangi shakllari shakllanmoqda. Masalan, saylovlarda elektron ovoz berish, fuqarolarning davlat organlariga onlayn

murojaatlari, petititsiyalar orqali jamoatchilik talablarini ifodalash, ijtimoiy tarmoqlarda siyosiy muhokamalar olib borish, davlat faoliyati haqidagi ochiq ma'lumotlar bilan tanishish — bularning barchasi raqamli fuqarolikning zamonaviy ko'rinishlari hisoblanadi. Bu jarayonlar demokratik institutlarning yanada ochiqqligini ta'minlab, davlat va jamiyat o'rtasidagi o'zaro aloqalarni kuchaytiradi.

Nazariy asoslarga to'xtaladigan bo'lsak, "raqamli fuqarolik" tushunchasini turli yirik olimlar o'z nazariy ishlanmalarida asoslab berganlar. Masalan, amerikalik sotsiolog Daniel Bell "Postindustrial jamiyat" nazariyasida axborot va bilim iqtisodiyot hamda siyosatning asosiy resursiga aylanishini ta'kidlagan. Unga ko'ra, davlat va jamiyat taraqqiyotining yangi bosqichida axborot oqimlari va raqamli texnologiyalar demokratiya sifatini belgilovchi omil bo'lib xizmat qiladi.

Ispaniyalik olim Manuel Kastells o'zining mashhur "Tarmoq jamiyati" konsepsiyasida raqamli texnologiyalar jamiyat tuzilishini qayta shakllantirishini ko'rsatadi. Unga ko'ra, siyosiy qarorlar endilikda nafaqat an'anaviy siyosiy institutlar doirasida, balki global axborot tarmoqlari orqali ham shakllanmoqda. Demak, fuqarolik endi geografik chegaralardan tashqariga chiqib, transmilliy darajaga ko'tarilmoqda. Bu esa raqamli fuqarolikni faqat bir mamlakat ichida emas, balki global jarayon sifatida ham ko'rib chiqishga imkon beradi.

Turk-amerikalik olim Zeynep Tufekci esa ijtimoiy tarmoqlarning fuqarolik ishtirokidagi rolini chuqur tahlil qilgan. Uning tadqiqotlariga ko'ra, ijtimoiy tarmoqlar fuqarolarning tezkor safarbar bo'lishiga, siyosiy jarayonlarga faol kirib borishiga katta imkon yaratadi. Masalan, turli jamiyatlarda inson huquqlarini himoya qilish, ekologik muammolarni ko'tarish yoki islohotlarni qo'llab-quvvatlash uchun ijtimoiy tarmoqlardan samarali foydalanilmoqda. Tufekci ta'kidlaganidek, bu jarayon demokratik qadriyatlarni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuni ta'kidlash joizki, raqamli fuqarolik faqat texnologik yangilik emas, balki siyosiy madaniyatning yangi shaklidir. U fuqarolarga davlat faoliyati haqida to'liqroq ma'lumot olish, qarorlar qabul qilish jarayonida o'z pozitsiyasini bildirish, jamiyat hayotida faol ishtirok etish imkonini beradi. AQSh va Yevropa tajribasi shuni ko'rsatadiki, raqamli fuqarolik nafaqat davlatning hisobdorligini oshiradi, balki fuqarolarning siyosiy jarayonlarga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi.

O'zbekiston sharoitida ham raqamli fuqarolik tushunchasi tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. So'nggi yillarda "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi qabul qilinib, davlat boshqaruvi tizimiga keng ko'lamli raqamli islohotlar joriy etildi. Elektron hukumat tizimi, ochiq ma'lumotlar portali, fuqarolarning onlayn murojaatlari va petititsiyalari — bularning barchasi mamlakatimizda raqamli fuqarolikni rivojlantirish uchun muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. Ushbu tashabbuslar Prezident Shavkat Mirziyoyev rahnamoligida joriy qilinayotgan "Ochiq hukumat" tamoyillari bilan hamohang ravishda olib borilmoqda.

AQSh raqamli fuqarolikni shakllantirish va uni siyosiy qarorlar qabul qilish jarayoniga jalb etishda dunyoda yetakchi o'rin egallaydi. Bu mamlakatda demokratik institutlarning uzoq tarixga ega bo'lishi, so'z erkinligining konstitutsiyaviy kafolatlanishi va axborot texnologiyalarining keng joriy etilishi raqamli fuqarolikning rivojlanishi uchun qulay muhit yaratgan. AQSh tajribasi shuni ko'rsatadiki, raqamli fuqarolik fuqarolarning siyosiy jarayonlarda faol ishtirokini kuchaytiradi, qarorlar qabul qilish jarayonini shaffoflashtiradi va davlat bilan jamiyat o'rtasida ishonchni mustahkamlaydi.

Birinchi muhim jihat — saylovlardagi raqamli ishtirokdir. 2008-yilda Barak Obama o'zining prezidentlik kampaniyasi davomida raqamli texnologiyalarni keng miqyosda qo'llagan birinchi nomzod sifatida tarixga kirdi. U Facebook, Twitter va YouTube kabi platformalar orqali millionlab saylovchilar bilan bevosita muloqot o'rnatdi, ularni kampaniya jarayoniga jalb etdi. Natijada, yoshlarning saylovdagi faolligi sezilarli darajada

oshdi va bu raqamli vositalarning siyosiy qarorlar qabul qilish jarayoniga bevosita ta'sirini ko'rsatdi.

Keyingi bosqichda, 2016-yilgi prezidentlik saylovlarida Donald Tramp ijtimoiy tarmoqlardan samarali foydalanib, raqamli kampaniyani yanada rivojlantirdi. Ayniqsa, Twitter orqali qisqa, aniq va tezkor murojaatlar orqali saylovchilarga ta'sir ko'rsatish imkoniyati uning siyosiy strategiyasining muhim qismiga aylandi. 2020-yilda esa Jo Bayden raqamli platformalardan, jumladan TikTok, Instagram va boshqa zamonaviy vositalardan foydalanib, keng auditoriyani qamrab oldi. Bu misollar shuni ko'rsatadiki, AQShda saylov kampaniyalarining muhim qismi endi raqamli maydonga ko'chib o'tdi va u fuqarolarning ongli tanlov qilish jarayoniga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda.

Ikkinchi muhim tajriba — petititsiyalar va elektron murojaatlar amaliyotidir. AQSh hukumati 2011-yilda "We the People" petititsiya platformasini ishga tushirdi. Ushbu platforma orqali har bir fuqaro o'z tashabbusini ilgari surishi va uni keng jamoatchilik muhokamasiga qo'yishi mumkin bo'ldi. Agar petititsiya 30 kun ichida 100 ming imzo to'plasa, hukumat uni majburiy ko'rib chiqadi. Bu mexanizm fuqarolarning siyosiy qarorlar qabul qilish jarayonida bevosita ishtirokini kuchaytirib, davlatning xalq oldidagi hisobdorligini oshirdi. Masalan, ekologik muammolarni hal etish, immigratsiya siyosatini takomillashtirish yoki inson huquqlarini himoya qilishga oid petititsiyalar millionlab fuqarolar tomonidan qo'llab-quvvatlangan.

Uchinchi jihat — davlat faoliyatining shaffofligini ta'minlashda raqamli fuqarolikning o'rni. 2009-yilda Barak Obama tomonidan boshlangan "Open Government Initiative" dasturi barcha federal idoralarni o'z faoliyati haqida ochiq ma'lumotlarni muntazam taqdim etishga majbur qildi. Bugungi kunda "Data.gov" portali orqali yuz minglab ochiq ma'lumotlar taqdim etilmoqda. Bu ma'lumotlar jurnalistlar, olimlar, tadbirkorlar va fuqarolar tomonidan tahlil qilinib, davlat siyosatini nazorat qilishda samarali

foydalanilmoqda. Shu tariqa, raqamli fuqarolik davlat faoliyatini oshkora qilish va uni yanada samarali qilishda muhim omilga aylandi.

To'rtinchi jihat — ijtimoiy tarmoqlar orqali siyosiy qarorlar jarayoniga ta'sir ko'rsatish imkoniyati. Pew Research Center ma'lumotlariga ko'ra, 2020-yilgi saylovlarda amerikalik saylovchilarning yarmidan ko'pi siyosiy yangiliklarni ijtimoiy tarmoqlardan olgan. Bu esa raqamli platformalarning fuqarolar qarorlariga bevosita ta'sirchanligini ko'rsatadi. Ijtimoiy tarmoqlar siyosatchilarga keng jamoatchilikka tezkor murojaat qilish, fuqarolarga esa o'z fikrini erkin bildirish imkonini yaratdi.

Shu bilan birga, AQSh tajribasi shuni ko'rsatadiki, raqamli fuqarolik ijobiy imkoniyatlar bilan bir qatorda katta mas'uliyatni ham talab qiladi. Fuqarolar raqamli maydonda faol bo'lishi, siyosiy jarayonlarda ishtirok etishi demokratik tizimning mustahkamlanishiga xizmat qiladi. Davlat esa raqamli platformalarni fuqarolar uchun qulay qilish, ularni keng joriy etish va shaffoflikni ta'minlash orqali raqamli fuqarolikni rivojlantiradi.

O'zbekiston mustaqillikka erishganidan buyon demokratik jamiyat qurish, fuqarolik institutlarini rivojlantirish va davlat boshqaruvini zamonaviylashtirish yo'lida izchil islohotlarni amalga oshirib kelmoqda. Ayniqsa, so'nggi yillarda raqamli texnologiyalarni joriy etish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Shu nuqtai nazardan, "raqamli fuqarolik" tushunchasi mamlakatimiz sharoitida ham tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Raqamli fuqarolik nafaqat fuqarolarning siyosiy jarayonlarda faol ishtirokini ta'minlaydi, balki davlat faoliyatini shaffoflashtirish, fuqarolarning davlat bilan bevosita muloqotini kengaytirish va jamoatchilik nazoratini kuchaytirishga xizmat qiladi.

O'zbekiston tajribasida birinchi muhim omil — **"Raqamli O'zbekiston – 2030"** **strategiyasidir**. Mazkur dastur davlat xizmatlarini elektron shaklga o'tkazish, ochiq ma'lumotlar siyosatini rivojlantirish va davlat idoralari faoliyatini samarali tashkil qilishni maqsad qilgan. Bugungi kunda "my.gov.uz" Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali

orqali yuzlab xizmatlar onlayn taqdim etilmoqda. Shuningdek, “data.gov.uz” ochiq ma’lumotlar portali orqali davlat idoralari faoliyatiga doir ma’lumotlarni jamoatchilik erkin o’rganishi mumkin. Bu tashabbuslar fuqarolarning davlat bilan munosabatini yangi bosqichga olib chiqdi va ularning huquq va erkinliklarini samarali amalga oshirishga xizmat qilmoqda.

Ikkinchi muhim jihat — **“Ochiq hukumat” tashabbuslari**. O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tashabbuslari bilan barcha darajadagi davlat organlari faoliyatida shaffoflik va ochiqlik tamoyillari bosqichma-bosqich joriy etilmoqda. Bugungi kunda vazirliklar, idoralar va hokimliklarning rasmiy veb-saytlari, ijtimoiy tarmoqlardagi sahifalari orqali qabul qilinayotgan qarorlar va dasturlar tezkor e’lon qilinmoqda. Shu bilan birga, davlat rahbarlari va mas’ullar muntazam ravishda jamoatchilik bilan bevosita muloqot olib bormoqda. Bu holat fuqarolarning davlat qarorlarida faol ishtirokini ta’minlashga va ularning takliflarini inobatga olishga xizmat qilmoqda.

Uchinchi omil — **fuqarolik petititsiyalari va onlayn murojaatlar tizimi**. O‘zbekistonda fuqarolarning davlatga murojaatlari uchun qulay mexanizmlar yaratilmoqda. “Mening fikrim” elektron petititsiya portali bunga yorqin misol bo‘la oladi. Ushbu platforma orqali har bir fuqaro o‘z tashabbusini ilgari surishi, uni jamoatchilik muhokamasiga qo‘yishi va yetarli ovoz to‘planganda mas’ul idoralar tomonidan ko‘rib chiqilishiga erishishi mumkin. Bu jarayon O‘zbekistonda raqamli fuqarolikni amaliyotga tatbiq etishning muhim qadamidir.

To‘rtinchi omil — **jamoatchilik ishtirokining kengayishi va yoshlarga katta imkoniyatlar yaratish**. Aholining katta qismini yoshlar tashkil etgani uchun ular raqamli texnologiyalarni faol qo‘llamoqda. Bugungi kunda O‘zbekistonda yoshlarning siyosiy va ijtimoiy faolligini oshirish maqsadida turli raqamli platformalar, onlayn forumlar va ijtimoiy tarmoqlarda muloqot maydonlari yaratilmoqda. Yoshlar o‘z tashabbuslari bilan

davlat siyosatida faol ishtirok etmoqda va bu jarayon jamiyatning demokratik qiyofasini mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi.

Beshinchi omil — **xalqaro hamkorlik va ilg'or tajriba almashinuvi**. O'zbekiston BMT, Jahon banki, Yevropa Ittifoqi va boshqa xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikda elektron hukumat, ochiq ma'lumotlar va raqamli transformatsiya sohasida yirik loyihalarni amalga oshirmoqda. Estoniya, Janubiy Koreya va Singapur kabi ilg'or raqamli davlatlar tajribasidan foydalanish O'zbekistonda raqamli fuqarolikni yanada rivojlantirish uchun qulay sharoit yaratmoqda.

Albatta, raqamli fuqarolikni yanada mustahkamlash uchun media savodxonlikni oshirish, fuqarolarning raqamli ko'nikmalarini kengaytirish kabi vazifalar ham dolzarb bo'lib qolmoqda. Bu yo'nalishda ham ta'lim tizimida axborot texnologiyalarini chuqur o'rgatish, turli o'quv dasturlarini kengaytirish orqali zarur choralar ko'rilmoqda.

Raqamli fuqarolik zamonaviy davrda demokratik jamiyatning muhim belgilaridan biri sifatida shakllanmoqda. U fuqarolarning siyosiy qarorlar jarayonida faol ishtirok etishini ta'minlaydi, davlat va jamiyat o'rtasida o'zaro muloqotni kuchaytiradi hamda shaffoflikni ta'minlashda muhim mexanizm bo'lib xizmat qiladi. AQSh tajribasi bu yo'nalishda ilg'or amaliyot sifatida qaraladi. Ushbu mamlakatda raqamli texnologiyalar yordamida saylov kampaniyalari olib borilishi, onlayn petititsiyalar orqali fuqarolarning murojaatlari tinglanishi va davlat faoliyatining ochiq ma'lumotlar bazalari orqali muntazam yoritilishi raqamli fuqarolikning samarali mexanizmlari sifatida namoyon bo'lmoqda.

O'zbekiston tajribasi ham mazkur sohada o'ziga xos jihatlarga ega. Mamlakatda so'nggi yillarda qabul qilingan "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi, "Ochiq hukumat" tashabbuslari, elektron hukumat tizimining kengayishi, fuqarolarning onlayn petititsiyalari va davlat xizmatlarining raqamlashtirilishi raqamli fuqarolikni mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Bu islohotlar orqali fuqarolar davlat bilan bevosita muloqot qilish, qarorlar jarayonida o'z fikrini bildirish va davlat faoliyatini kuzatish

imkoniyatiga ega bo'ldilar. Shu bilan birga, bu yo'nalish O'zbekistonning xalqaro maydondagi nufuzini mustahkamlashga ham yordam bermoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: O'zbekiston, 2017. – 488 b.
2. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021. – 464 b.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni. “Raqamli O'zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash to'g'risida. // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 05.10.2020.
4. Bell D. The Coming of Post-Industrial Society. – New York: Basic Books, 1973.
5. Castells M. The Information Age: Economy, Society and Culture. Vol. 1: The Rise of the Network Society. – Oxford: Blackwell, 1996.
6. Tufekci Z. Twitter and Tear Gas: The Power and Fragility of Networked Protest. – Yale University Press, 2017.
7. World Bank. World Development Report 2021: Data for Better Lives – Washington 2021